

УДК 343.615.8

Женунтій Володимир Іванович –

провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,

Катеринчук Катерина Володимирівна –

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Посягання на життя або здоров'я особи, вчинене злочинним угрупованням, як кваліфікуюча ознака злочину

У статті проаналізовано деякі положення Кримінального кодексу України щодо регламентації кримінальної відповідальності та покарання за організовану злочинну діяльність, визначено дискусійні моменти і запропоновано новий підхід до вирішення цього питання.

Ключові слова: злочин, злочинна організація, життя, здоров'я.

Серед новацій Кримінального кодексу України 2001 року (далі – КК) на особливу увагу та схвалення заслуговують нормативні положення щодо регламентації кримінальної відповідальності та покарання за організовану злочинну діяльність, які стали свідченням закладення правових засад стратегії протидії організованим формам злочинності та явилися позитивним зрушенням у законодавчому врегулюванні питань боротьби з організованими формами злочинної діяльності, правовою базою для застосування кримінально-правових засобів у протидії організованій злочинності тощо. Завдяки зазначеним новаціям, чинний КК містить систему взаємопов'язаних кримінально-правових норм і конкретні види покарання за співучасть в організованій злочинній діяльності, підстави та умови звільнення від відповідальності учасників злочинних спільнот, які утворюють самостійний кримінально-правовий інститут боротьби з організованою злочинністю [1].

© В. І. Женунтій, К. В. Катеринчук, 2013

До основних і найбільш важливих правових положень, що утворюють зазначену сукупність, мають бути віднесені наступні. По-перше, отримала нормативне визначення та закріплення, поряд із такими простими та відомими в судовій практиці формами співучасті у вчиненні злочину як “група осіб” (ч. 1 ст. 28 КК) та “група осіб з попередньою змовою” (ч. 2 ст. 28 КК), раніше відсутня у кримінальному законодавстві України така складна форма співучасті у злочинній діяльності як організоване злочинне угруповання, відмінністю якого є зовні очевидні ознаки, що визначають його основні елементи, а саме загальну мету (протиправної діяльності) та систему забезпечення досягнення названої мети. Змістовно сукупність цих основних елементів організованого злочинного угруповання визначаються у формі організованої групи (ч. 3 ст. 28 КК) та злочинної організації (ч. 4 ст. 28 КК) [2, с. 14].

За результатами аналізу кримінально-правових норм, за якими вчинення злочину організованою групою визначається кваліфікуючою / особливо кваліфікуючою ознакою, доходимо висновку про загальну мету злочинної діяльності такого протиправного угруповання, а саме коли досягнення злочинного наміру є можливим при складній формі злочинної співучасті не нижче, ніж на рівні організованої групи (дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади – ст. 108 КК; незаконне позбавлення волі або викрадення людини – ст. 146 КК; захоплення заручників – ст. 147 КК; торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини – ст. 149 КК; експлуатація дітей – ст. 150 КК тощо). Досягнення організованою групою злочинної мети забезпечується наявністю стійкої спільноти у кількості трьох і більше осіб, які попередньо зорганізувалися для вчинення одного чи декількох злочинів, об’єднаних одним єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи (ч. 3 ст. 28 КК) [1].

Підкреслимо, що нормативне закріплення в КК України 2001 року такої складної форми співучасті у злочинній діяльності як злочинна організація було обумовлене, перш за все, необхідністю криміналізації діянь тих суб’єктів, які здійснюють загальне керівництво та координацію чи забезпечення (або сприяють їй в іншій формі) злочинної діяльності інших осіб, за умов, що самі безпосередньо не є організаторами чи іншими співучасниками вчинення конкретних злочинних посягань. З урахуванням наведеного, цілеспрямованістю протиправної діяльності злочинної організації визнана спільна діяльність членів або структурних частин такої спільноти з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів її учасниками, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціону-

вання як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп (ч. 4 ст. 28 КК) [1, с. 14].

На відміну від організованої групи, ступінь зорганізованості злочинної організації є на порядок вищим, а саме практична реалізація її злочинної цілеспрямованості забезпечується стійким ієрархічним об'єднанням п'яток і більше осіб (двох і більше структурних частин), що діють за попередньою змовою для спільної діяльності, підпорядкованої досягненню членами спільноти або її структурними частинами зазначеного злочинного наміру [1, с. 14].

Нормативне закріплення зазначених правових положень зумовило необхідність перегляду визначення поняття організатора злочину, що було закріплене у статті 19 КК 1960 року та яке було доповнене вказівкою на те, що організатором визнається особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організувала приховування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 3 ст. 27 КК) [1, с. 13].

Було також визначено межі кримінальної відповідальності організаторів та учасників організованої групи чи злочинної організації (ст. 30 КК). Відповідно до частини 1 статті 30 КК України організатор організованої групи чи злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені організованою групою чи злочинною організацією, якщо вони охоплювалися його умислом. Частиною 2 цієї ж статті 30 КК передбачається, що інші учасники організованої групи чи злочинної організації підлягають кримінальній відповідальності за злочини, у підготовці або вчиненні яких вони брали участь, незалежно від тієї ролі, яку виконував у злочині кожен із них [1, с. 15].

Остаточно ж питання щодо кримінальної відповідальності учасників злочинної організації законодавцем вирішене шляхом визначення підстав її настання за створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину (ч. 1 ст. 255 КК), серед яких названо й такі: створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину; керівництво такою організацією; участь у ній; участь у злочинах, вчинюваних такою організацією [1, с. 119].

Отже, злочинні дії учасників організованої групи визнаються кваліфікуючими / особливо кваліфікуючими ознаками складу злочину та підлягають кваліфікації за конкретною частиною відповідної статті Особливої частини КК лише у законодавчо визначених випадках. Злочинні ж дії учасників злочинної організації, що полягають у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, утворюють реальну сукупність, тобто кваліфікуються за ч. 1 ст. 255 КК та тією ж статтею Особливої

частини КК, якою передбачено кримінальну відповідальність за вчинення певного тяжкого чи особливо тяжкого злочину.

Разом із тим, наведені кримінально-правові новації лише при неглибокому з ними ознайомленні видаються досконалими, оскільки більш предметний їх аналіз і співставлення з іншими кримінально-правовими нормами дозволяють констатувати наявність певних нормативних недосконалостей. Як вже зазначалося, критерієм визнання злочинними дій учасників організованої групи є гарантування настання бажаного злочинного результату завдяки співучасті у вчиненні злочину декількох суб'єктів злочину (трьох і більше), що попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, тощо. Але зазначене ні як не виключає можливість вчинення організованою групою й таких злочинів, що не потребують такої складної форми співучасті. У зв'язку з цим, викликає непорозуміння факт відсутності подібної кваліфікуючої / особливо кваліфікуючої ознаки за 30-ма (із 31-ої) статтями розділу 2 Особливої частини КК "Злочини проти життя та здоров'я особи" (лише за частиною 2 статті 129 КК передбачена відповідальність члена організованої групи за погрозу вбивством, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози [1, с. 57]). При цьому слід зазначити, що вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб визнається кваліфікуючою чи особливо кваліфікуючою ознакою складу злочину за наступними статтями розділу 2 Особливої частини КК: ч. 2 ст. 115 (Умисне вбивство)¹, ч. 2 ст. 127 (Катування), ч. 5 ст. 143 (Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини) та ч. 3 ст. 144 (Насильницьке донорство) КК України, а вчинення злочину групою осіб – кваліфікуючою ознакою за ч. 2 ст. 121 (Умисне тяжке тілесне ушкодження) та ч. 2 ст. 126 (Побої та мордування) КК України [1]. Така вада у регулюванні кримінальної відповідальності за посягання на життя чи здоров'я особи, вчинене організованою групою, призводить до помилкового тлумачення кримінального закону, а саме до висловлення пропозиції про кваліфікацію умисного вбивства, вчиненого організованою групою за п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України (Умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб) [2, с. 245], хоча при цьому й визнається, що організована група являє собою окремий, більш небезпечний, різновид групи, що вчинює злочин за попередньою змовою [2, с. 245]. Слід підкреслити, що така безпідставна точка зору була підтримана Пленумом

¹ Між тим, за КК 1960 року кваліфікованими ознаками складу цього злочину визнавалося й умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб або організованою групою (п. "і" ст. 93 КК), що не було позбавлено логіки, оскільки йшлося, з позиції сьогоднішнього дня, про дві самостійні та різні за рівнем складності, форми співучасті у злочині, що суттєво відрізняються за своїми об'єктивними та суб'єктивними ознаками.

Верховного Суду України, який у своїй постанові “Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров’я особи” від 7 лютого 2003 року № 2 постановив кваліфікувати за п. 12 ч. 2 ст. 115 КК також і умисне вбивство, вчинене організованою групою [3, с. 234]. Але, не дивлячись на таку помилкову позицію Пленуму Верховного Суду України, вона знайшла серед науковців різні думки, зокрема, й у навчальній літературі [4, с. 285–286; 5, с. 46; 6, с. 27].

У рівній мірі безпідставними вважаємо й роз’яснення Пленуму Верховного Суду України щодо кваліфікації умисного вбивства, вчиненого учасниками злочинної організації за тим же п. 12 ч. 2 ст. 115 КК та ч. 1 ст. 255 КК [3, с. 234], а також підтримку цієї позиції окремими науковцями [5, с. 46–47; 6, с. 27], оскільки за таких умов не варто було б виокремлювати складні форми співучасті у злочинній діяльності.

Підсумовуючи викладене, вважаємо за необхідне у законодавчому порядку розширити перелік злочинів (у першу чергу, за рахунок посягань на життя або здоров’я особи), вчинення яких організованою групою визнати кваліфікуючою / особливо кваліфікуючою ознакою складу злочину. Як виняток із загального правила також нормативно передбачити, що вчинення злочинною організацією особливо тяжких злочинів виступає особливо кваліфікуючою ознакою складу злочину.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 28 березня 2013 року : (офіц. текст). – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2013. – 216 с.
2. Науково практичний коментар до Кримінального кодексу України : за станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 груд. 2001 р. / За ред. С. С. Яценка. – К. : А.С.К., 2002. – 936 с. (Економіка. Фінанси. Право).
3. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В. В. Фотнива, А. С. Сизоненка, Л. А. Удалова. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2010. – 456 с.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – [2-е вид., перероб. та доп.]. – К. : Докор, 2008. – 1428 с.
5. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудуров, В. А. Клименко, М. І. Мельник та ін. ; [за заг. ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка]. – [3-тє вид. перероб. та доп.]. – К. : Атіка. 2009. – 744 с.
6. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., Засл. діяча науки і техніки України Є. Л. Стрельцова. – Х. : Одиссей, 2009. – 496 с.

В статье проанализированы некоторые положения Уголовного кодекса Украины касательно регламентации уголовной ответственности и наказания за организованную преступную деятельность, определены дискуссионные моменты и предложен новый подход к решению этого вопроса.

The article deals with some provisions of the Criminal Code of Ukraine regarding regulating criminal responsibility and punishment for organized criminal activities, the discussion points are determined and a new approach to this issue is proposed.

Стаття надійшла до редакції журналу 29 серпня 2013 року.